

VÁZLAT SZÖVEGTAN ÉS STILISZTIKA TÁRSTUDOMÁNYI VISZONYÁRÓL

TOLCSVAI NAGY GÁBOR

Ha a szövegtan / textológia és társtudományok viszonyát az itteni diskurzus kontextusát meghatározó PETŐFI-féle kérdéssorból kívánjuk meghatározni, amelyben a társtudományok a következők: poétika, verstan, narrativika, retorika, stilisztika, esztétika, akkor kérdés, hogy itt nem csupán szükségszerű szempontleszűkítésről van-e szó, vagyis a komplex jelenség („szöveg”) különböző szempontú megközelítéséről. Ha igen, akkor a társtudományok kifejezésnek (és így a tudományrendszertani részstruktúrának) más a jellege, mintha nemleges a válasz. Ha a szempontkijelölés különíti el a megnevezett tudományágakat, akkor még mindig két változat lehetséges: 1) a szövegtan lefedi általánosan és teljesen az egész lehetséges kutatási tartományt, amelyet azután a társtudományok részenként vizsgálnak, de úgy, hogy vizsgálati területük egy része (esetleg) kívül esik az általános szövegtani tartományon; 2) a szövegtan nem fedi le teljesen az egész lehetséges kutatási tartományt, a társtudományok pedig a szövegtan által lefedett tartomány egy részét kutatják, de nem csupán e tartományon belül tevékenykednek, hanem azon kívül is (mint 1) esetében).

Elképzelhető egy olyan modell is, amelyben a társtudományok átfedés nélkül illeszkednek a szövegtanhoz (PETŐFI modelljében a magyar nyelvű verbális szövegek szemiotikai textológiájához), bár ez meglehetősen merev módszertani elkülönítést kívánna, s kérdéses, hogy ez lehetséges-e az eddig kidolgozott szövegtani és poétikai, verstani stb. keretek akármelyikében.

Csupán megjegyezni szükséges, hogy a kérdésfeltevés valójában szélesebb az imént jelzettnél: ténylegesen a szövegtan és a szélesebb értelemben vett pragmatika, illetve a szövegtan és a kommunikáció (beszédhelyzet, cselekvés, interakció) viszonyát érinti. Feltételezhetően e viszony elméleti keretű jellemzésének analógiájára dönt egy szövegteoretikus arról, hogy a szövegtan és a megnevezett társtudományok kapcsolata milyen jellegű. Ezt viszont az elmélet típusa dönti el. Ma már nem az a kérdés, hogy a mondatból indul-e ki a szövegmagyarázat vagy a szövegből, és még csak nem is az, hogy autonóm nyelvi szempontból vagy összetett pragmatikai (kommunikációs) nézőpontból.

Éppen ezért jóval lényegesebb kérdés a szövegtan és a társtudományok közötti kapcsolat jellege és struktúrája. Annál is inkább, mert a szövegtannak (ahogy a nyelvtudományak) akkor van értelme, ha az a lehető legjobban modellálja a beszélő / hallgató nyelvi és szövegtudását, mind a produktumokat, mind a procedúrákat tekintve. A kognitív tudomány megközelítésmódjai itt is tipológiai érvénnyel jelentkezhetnek. Két olyan fő irányt szokás megkülönböztetni a nyolcvanas évek óta a kognitív pszichológiai és ennek következtében nyelvészeti elméletekben, amelyek az agyműködést, a kogníciót és következésképpen speciálisan a nyelvi tudást komplex rendszerben kívánják leírni. Az első irány a számítógép-metáforára épít (nem kismértékben a generatív grammatika elméletéhez kapcsolódva): az emberi agy eszerint a számítógéphez hasonlóan működik, a szimbólum jellegű információk feldolgozása elemi műveletek egymás után következő sorából áll, amelyet egy központi feldolgozó egység irányít, és a folyamat egy későbbi szakaszában

összegez. Ehhez a modellhez általában a moduláris elv kapcsolódik az elméletekben: az emberi agy eszerint egymástól elkülönülő modulokból áll, amelyek között nincsen átjárás. Így a nyelvi képesség is egy ilyen autonóm modul, megfelelően a generatív grammatika egyik alapelveként (lásd például FODOR: 1983.).

A második irány szerint téves a számítógép-metaphora alkalmazása: a neuronkutatók szerint az impulzusfrekvencia növekedése fokozatosan erősebb hatást vált ki az axonhoz szinaptikusan kapcsolódó idegsejtekben, erre a fokozati reagálásra, „folyamatos variálódásra” ellenben a számítógépek egységeinek 0 és 1 értéke képtelen (ANDERSON: 1996. 21). Ez a felfogás az emberi agy tevékenységeinek párhuzamos voltát hangsúlyozza, amelyben az elemi feldolgozó egységek ingerelnek vagy gátolnak más elemeket (MCCLELLAND – RUMELHART: 1986.). Az itt érvényesülő konneccionista modellben a párhuzamosan futó elemi műveletek hálózatot alkotnak központi irányítás nélkül, az agy neuronhálózatához hasonlóan, egy szimbolikus alatti szinten, amely szint a hálózat csomópontjain keresztüli interakciók révén válik szimbolikus tevékenységgé (ANDERSON: 1996.). Ez utóbbi irány szerint (amelyet SCHWARZ: 1992. a kognitív nyelvészetben holisztikusnak nevez) az agy egyes területei, moduljai analóg módon működnek, közöttük lehetséges és van is kapcsolat. LANGACKER (1987.) például erre az irányra építi nyelvtanát. (A két irány jellemzésére lásd még MÜLLER: 1991., TAYLOR: 1995., KIEFER: 1995., PLÉH: 1996.) A két irány közötti különbséget nem szükséges eltúlozni, hiszen azok elméletileg közelíthetők egymáshoz, esetleg a konneccionizmus révén (vö. SCHADE: 1992.).

Amennyiben az első, moduláris elmélet érvényesül, akkor ennek megfelelően a módszerben is ennek kell megmutatkoznia (ennek mintáját adja a textológiával kapcsolatban KERTÉSZ: 1992., 1996., kidolgozott kognitív szövegfeldolgozási keretben STROHNER: 1990.). Eszerint 1) a szövegtan egy modul, és a felsorolt társtudományok szintén modulok vagy 2) a szövegtan központi, uralkodó modul, és a társtudományok mintegy almodulként működnek. 1) esetében szükséges egy további metatudományos szintet a rendszerbe iktatni, amely összefogja és irányítja a modulokat, 2) esetében az uralkodó szövegtani modul helyezkedik el ezen a metatudományos szinten. 1) esetében a metatudományos szint kijelölése és részletezése jelenti a nehézséget (ebben egy kommunikációelméleti keretet szükséges működtetni, amely hasonló érzékenységgel kapcsol minden modult magához, és egyesít egy magasabb szinten), 2) esetében az a tény, hogy a szövegtannak egyszerre kell tárgy tudományos és metatudományos szintként működnie (vagyis egyszerre leíró és irányító kerettudományként is).

A második, holisztikus elmélet érvényesülésekor nem szükséges föltétlenül egy föltöltött irányító szintet kijelölni. Ez az eljárás látszólag megkönnyíti a kutatást és a modellezést, azonban közelebbről nézve inkább nehezíti, ugyanis ebben az esetben az egyes elkülönülő tartományok (összetevők), az itt tárgyalt kérdések alapján a poétika, a verstan, a narratíva, a retorika stb. olyan elemeit kell összegyűjteni, kategorizálni és értelmezni, amelyeknek megvan az analóg megfelelőjük a többi tartományban, s amelyek ilyenformán egyfajta struktúrahálót alkotnak. Ám vajon nem a strukturalizmus JAKOBSON-féle megfogalmazásához jutunk-e így?

Talán érdemesebb lenne egy olyan funkcionális nyelvelméleti keretből kiindulni, amely nem pusztán a struktúra bűvöletében él, de nem is valamilyen egyszerű funkciószemléletet érvényesít (egy nemrég megjelent magyar nyelvi kézikönyv szerint a funkció

lényege az, hogy a nyelvi elemeknek van mondattani funkciójuk). Olyan funkcionális keretet érdemes megfogalmazni, amely a funkciót nem az elvont struktúrában keresi, hanem az interakciós közlés kommunikatív lényegében. A nyelvi elemek funkciója eszerint az a tulajdonság, hogy mennyiben járulnak hozzá valamely információnak a nyelvi megformálásához és interakción belüli továbbításához, vagyis a közlés értelméhez. M. A. K. HALLIDAY (1985.) vagy T. GIVÓN (1984.) funkcionális nyelvtanai ilyen megközelítések, amelyek a szemantika alapvető voltára helyezik a hangsúlyt, és abból vezetik le, illetve azzal hozzák szoros összefüggésbe a nyelvi formákat. Ekképp a kogníció számukra is igen fontos, még ha nem is iskolaszerűen kognitív nyelvtant művelnek. Ez a törekvés megfelel a kognitív nyelvészet általános törekvéseinek (a moduláris vagy holisztikus különbségtől függetlenül): „a kognitív nyelvészet a nyelvi képesség sokáig hanyagolt tartalmi összetevőjét erőteljesen bevonja a vizsgálatba” (SCHWARZ: 1997. 22).

Az itteni kérdésfeltevésekre röviden azt lehet válaszolni, hogy a szöveg elsődleges célja valamilyen értelemreprezentáció. Amennyiben ez az állítás legalább hipotetikusan elfogadható, a szövegvizsgálat elsődleges célja az lehet, hogy ez az értelemreprezentáció miképp történhet meg 1) általában, 2) specifikusan, például szövegtípusok szerint. Ennek következtében a szövegértelem (amely persze KOCSÁNY PIROSKA még mindig nem teljesen tudatosított megállapítása szerint előzetes értelmezést kíván; vö. KOCSÁNY: 1989.) lehet a rendező-, irányító metaszint, és az értelem reprezentációs formáinak a különböző szintjeit lehet különböző „szempontok” szerint megközelíteni. A PETŐFI S. JÁNOS által megfogalmazott, itt kiindulópontként használt modell határozottan elkülöníti a szemiotikai textológia összetevőit (erre lásd részletesebben PETŐFI: 1997.) egyrészt a szövegnyelvészettől, másrészt a társtudományoktól úgy, hogy bizonytalansággal a szemiotikai textológia az irányító komponens, de a tartományok közötti viszonyt nem fejt ki. Talán meg lehet próbálkozni egy olyan modellel, amelyben az elkülöníthető értelemösszetevők és reprezentációs formáik párhuzamosan helyezkednek el, az uralkodóan nyelvi jellegű szöveg folyamatosságának megfelelően, és ezek összjátéka adja ki a szövegértelmet, mint annak mindenkorai értelmezését. Itt az összetevők egymáshoz való viszonyát nem a moduláris-holisztikus elme- és világmagyarázati szembenállás határozná meg, hanem saját (persze mégis értelmezett) jellegük, és ebből eredően az, hogy egy nyelvi interakcióban miképp tudnak összekapcsolódni, illetve az, hogy analógok egymással és vannak átfedések közöttük, s ezek által miképp érthetők meg.

A társtudományok már idézett körét illetően meg szükséges jegyezni, hogy azok egy része (különösen a verstan, a narrativika és a poétika, sőt részben a retorika is) csak a szövegek egy részének vizsgálatakor merülhet föl megközelítési módként, míg a stilisztika általános érvényű, minden szövegre érvényes szempont (minden szövegnek van stílusa), valamint a retorika értelmezésétől függően ez utóbbi is kiterjeszhető minden szövegre (illetve minden szövegtípusra). Ennek megfelelően az imént már röviden említett beletartozás kérdése (vagyis hogy a jelzett társtudományok mennyiben fedik le a szövegtan területét, ezáltal mennyiben tekinthetők akár magának a szövegtannak a részeként) másképp merül föl. Eszerint például a verstan vagy a narrativika mindenképpen társtudománynak tekinthető, amely valamilyen modulszerű kapcsolódással illeszkedik a szövegtanhoz, illetve olyan összetevőnek a párhuzamos műveletekben, amely csak esetenként jelentkezik (és például a verstan esetében a szövegértelem tekintetében másodla-

gos jelentőséggel egy általános szövegnyelvben), míg például a stilisztika tekinthető önálló társtudományként, de fölfogható a szövegnyelv részének is. A stílus ugyanis a szövegnyelv általános része.

A kérdéseket megfogalmazó PETŐFI-írás által vázolt tematikából csak a stilisztikát illető felvetésekre igyekszem a saját válaszomat megfogalmazni. Részletes válasz olvasható ki stilisztikai összefoglalásomból (TOLCSVAI NAGY: 1996.), amelynek egyik kiindulópontja egy szövegértelmezés. Ez a keret teszi lehetővé azután ott a stílus értelmezését, majd ebből következően a stilisztika mint tudományág jellemzését.

Itt természetesen csak röviden lehet összefoglalni a fölmerülő kérdéseket. Az alaphelyzet kettős, méghozzá dinamikusan kettős stílus és szöveg viszonyában akkor, ha túllépünk a strukturalista stílusmagyarázatokon, amelyek a szöveg fogalmát azonosították a szövegforma belső struktúrájával és az általa továbbított jelentéssel, amely szerintük egyformán és problémamentesen érthető mindenki számára (azaz semmiféle történeti meghatározottságot nem ismertek el, a megértés hermeneutikai belátásait nem vették figyelembe). Érdekes jelenség, hogy a hetvenes és a nyolcvanas évek strukturalizmussal szemben fellépő stíluselméleteinek a többsége (SPILLNER: 1974., ANDEREGG: 1977., HALLIDAY: 1978., SANDIG: 1978., 1986., GUMBRECHT – PFEIFFER (Hg.): 1986., BIRCH – O'TOOLE: 1988.) nem azokra a szövegnyelvekre támaszkodott, amelyek beépítették elméletükbe és így szövegfogalmukba a stílus jelenségét (például VAN DIJK: 1980., BEAUGRANDE – DRESSLER: 1981.), hanem azonnal széles értelemben vett pragmatikai, kommunikációelméleti keretben tájékozódtak, tehát a rendszergrammatikai alapállást elvetve, egy tág értelmű nyelvtudományi keretet jelöltek ki önmaguknak (itt kivételt a HALLIDAY-féle iskola jelent a regiszter kategóriájával). Ez a párhuzamos elméleti kiütkezés persze viszonylag hamar összetalálkozott azokkal a megközelítésekkel, amelyek a szövegnyelvet vagy annak valamely részterületét is valamilyen tágabb – jobb híján kommunikációs néven nevezett – közegben helyezték el (mint például KALLMEYER (Hg.): 1986. tanulmányai). S ezt annál is inkább megtehették, mert mind a VAN DIJK-féle megközelítés (főképp a KINTSCH társszerzőségével készült munkák), mind a BEAUGRANDE – DRESSLER-féle már szintén nyitott ebbe az irányba, például a kognitív pszichológia eredményeinek és az interakció modelljének összekapcsolásával.

A stíluselméletekben és következőleg a stilisztikákban megtörtént irányváltás eredményei ma már megkerülhetetlenek. Egyrészt nincs stílusjel szövegkontextus nélkül (s ez még a stilisztikailag viszonylag önálló lexémákra is érvényes), miképp ANDEREGG korán megfogalmazta: „A stilisztikai jel azonban jelentését megelőzve vagy jelentésén túl mint jel nem adott, a stilisztikai jelet nem lehet az általuk meghatározott szövegtől függetlenül leltárba helyezni úgy, ahogy a szavakat. [...] A jel (stilisztikai) meghatározása elválaszthatatlan a jel interpretációjától” (ANDEREGG: 1977/1995. 249). Másrészt viszont – és éppen az ANDEREGG által jelzett kölcsönviszony révén – a szövegben értelmezett „stilisztikai jel”, vagyis stílusjel olyan elem, amelynek a megértésben a megértő valamilyen stílust (stílustípust) tulajdonít, és az ezáltal hozzájárul a teljes szövegnyelv egy megértésbeli kialakulásához. Ez a magyarázat tehát a szövegnyelv központi részének tekinti a szövegnyelv leírását, magyarázatát, s annak részeként a szűkebb (de nem logikai igazságtételekkel bemutatott) szemantikai összetevő mellett számon tart egy másik (tőle élesen el nem választható) összetevőt, amely a megformáltságból ered. Ugyanakkor

mindehhez elválaszthatatlanul hozzájárul, hogy a szöveg fogalma nem statikus entitásként tételeződik, hanem egyszerre produktumként és produkcióként: ha szövegértelmezésről csak megértés alapján lehet beszélni, akkor ahhoz hozzátartoznak a megértési folyamatok (miképp a másik oldalon a szövegalkotási folyamatok). A stílushatás már SANDIG (1986.) szerint nem pusztán a szöveg és annak passzív megértése révén jön létre, hanem az általa, illetve a benne tapasztalható megformáltságban megnyilvánuló társadalmi cselekvésben.

Ilyen értelemben a stílus nem valamilyen másodlagos dísz (vö. ANDEREGG: 1977., SANDIG: 1986.), amely a „kész” szövegre helyeződik rá, hanem a szöveg összetevője, amely valamilyen megértésben válik megragadhatóvá. Következésképpen a stílust nem lehet úgy értelmezni, hogy például az irodalmi szövegeknek leírható egy szövegtani értelmezésük (konkrét egyedi szövegtani elemzésben) egy megadott szövegtani keret alapján, majd ehhez hozzáilleszthető ugyanazon irodalmi szöveg stíluselemzése, kiegészítésként, például megállapítva annak viszonyát a korstílushoz (amennyiben létezik ilyen) vagy más stílustípushoz. Itt a modularitás elve nehéz feltételekkel néz szembe, amennyiben érvényesülni kíván: el kell határolnia olyan területeket, amelyek csak bizonytalanul határolhatók el, amelyeknek elhatárolása megoldatlan elméleti és módszertani akadályokba ütközik.

„Jó” példaként szolgál erre a metafora kérdésköre (vö. KOCSÁNY: 1981.), amely egyszerre szemantikai kérdés (még hozzá egyáltalán nem föltétlenül mondatsemantikai keretben) és stilisztikai kérdés. Ez az értelmezési, leírói kettősség föltehetőleg érvényesül a megértési folyamatokban is, ám (ismét föltehetőleg) nem egy éles dichotómiában, hanem egymást kiegészítő vonatkozásban: a metafora összetett szövegsemantikai komponens, amely megformáltságával, annak feltűnőségével szintén hozzájárul a szövegértelmezéshez. A kettő közötti határ azonban fölöttébb bizonytalan. Például a *plakátmagány* teljes metafora jelentésmezője csak ebben a nyelvi formában, az összetett szó nyelvi egységében érvényesül úgy, ahogy azt Pilinszky versében megértjük, más formában már nem pontosan így. S mindez még nyomatékosabban jelentkezik, hiszen az idézett, egy egységnyi összetett szavas metafora hatóköre nyilvánvalóan túlterjed a „Négysoros” második sorának, azaz második mondatának mondatanilag zárt szerkezetén. Hasonlóképpen például Kosztolányi, Krúdy vagy Ottlik mondatai leírhatók egy grammatikai (szöveggrammatikai) keretben, amely egy szemantikai összetevővel kiegészítve azok reprezentációit is értelmezni tudja. Ám nehéz kijelölni azt a határt, ahol a szövegnyelvészeti és a stilisztikai tartomány elkülönül, például csupán a mondat hosszúság és összetettség (bonyolultság) fokát nézve az idézett szerzők szövegeiben, hiszen e két jellemző nyilvánvalóan része a grammatikai és szemantikai leírásnak is. A stílushatás pedig önmagában nem tehető meg egyedüli stilisztikai tartománynak (SANDIG 1978-ban megjelent stilisztikája ezt tette a stílushatás és a perlokúció azonosításával, azonban épp a szerző látta be nyolc évvel későbbi monográfiájában ennek leszűkítő voltát).

Az általam magyarul fölállított és kifejtett stílusértelmező modell szerint a meghatározó viszony a szöveg stílusa és a vele a beszélő / hallgató által kapcsolatba hozható (interakcióban érvényesülő) értelem között, illetve a szöveg és a vele kapcsolatba hozható stílustípus és az e stílustípus által reprezentált szociokulturális értelem és érték között áll fenn, mindig helyzethez, cselekvéshez, kontextushoz kötve. Ez a viszony mindig

valamilyen szándék vagy elvárás keretében érvényesül a beszélő, illetve a hallgató részéről, a stílustulajdonítás műveletében.

A válaszok elején vázolt társtudományi státuslehetőségek a stilisztika és a szöveg-
tan kapcsolatában is alkalmazhatóak, a következők figyelembevételével. 1) Amennyiben
a szöveg-
tan irányító fölöttes modul, úgy annak kell azokat az összetevőket tartalmaznia,
amelyek a stílus leírását, értelmezését lehetővé teszik (tehát például a beszédhelyzetre, a
cselekvésre vonatkozó információk, az interakcióban részt vevők stílustípus-ismerete,
ezen ismeretek egymásra vonatkozása szándék és elvárás kettősségében stb.). 2) Amennyiben
a szöveg-
tan hasonló szintű modul, mint a stilisztika, mindkettő autonóm módon,
akkor egy fölöttes kommunikációelméleti vagy interakcióelméleti modulnak kell tartal-
maznia az 1)-ben említett összetevőket. 3) Amennyiben csak mellérendelt, párhuzamos,
de nem teljesen autonóm modulok vannak (átfedésekkel, bizonytalan szélekkel, konti-
nuumot alkotó tartományokkal), akkor a részterületek mindegyikének tartalmaznia kell
ezeket az 1)-ben említett összetevőket. Egyszerű (és a kérdésekben fölvetett alakza-
tokhoz is kapcsolódó) példával élve: Babits „Fekete ország” című korai versében a *fekete*
melléknév szakaszosan sűrűbb, majd ritkább ismétlése leírható egy autonóm szöveg-
tan saját szempontjai szerint, amelyben az ismétlések gyakorisága, pontos szöveggrammati-
kai és szövegszerkezeti helye, valamint az elsődleges szövegértelmezésben való szerepe (a
fekete szín konkrét és metaforikus jelentésköre) megadható. Hasonlóan egy stilisztikai
„értékelő” elemzés megállapíthatja, hogy a *fekete* melléknév ismétlése a nyomatékositást
szolgálja, méghozzá „túlzó” jellegével expresszionista módon. Azonban azt egyik leírás
sem mondja meg, hogy a két elkülönített tartomány miképp kapcsolódik össze, miképp
jön létre az a megformáltságbeli összetevő (vagyis a szövegértelmezés egy része), amely a
világ megismerhetőségébe vetett hitnek a megrendülését kettős módon éri el: a *fekete*
jelző eleve a sötét, a nem látható, az ismeretlen, sűrű ismétlése pedig azt eredményezi,
hogy még ez a szó is elveszti a versszöveg végére megszokott jelentését, kiürül, pusztá
hangsor marad, amely ezáltal reprezentálja a megismerés lehetőségeinek korlátait vagy
lehetetlenségét (a két imént elkülönített tényező együttes játékba hozásával).

Az eddig röviden kifejtettek értelmében lehet a fölött kérdésekre válaszolni, itt a
stilisztikának a státusát illetően.

1. A stilisztika a nyelvi megformáltságából (a stílusból) eredő értelem jelleg-
zetességeivel, típusaival, interakciós és szociokulturális kötöttségeivel
foglalkozik. Miután az értelem csak megértés vagy értelmezés keretében
férhető hozzá, ez a „foglalkozás” e tekintetben tudományelméletileg nyi-
tott, nem autonóm.
2. A multimediális szövegek stilisztikája az eddigiekből is következően 1.
analógiájára az ilyen szövegek multimediális megformáltságából eredő
értelemmel foglalkozik. Itt a médiumok összekapcsolódása a további
tisztázandó kérdés.
3. A szó- és gondolatalakzatok kérdésköre összetett. Az alakzatok tanának
valóban több évezredes múltja biztos fogódzókot ad, ez azonban megne-
hezíti a visszakérdézet. A biztos fogódzó az egyes alakzattípusok lát-
szólag kikristályosodott meghatározása. Mindamellert maga a rendszer a

normától való eltérés elvén alapul, s éppen a norma mint normatív és homogén nyelvi rendszer tűnik nehezen megragadhatónak – nem az eszményítő nyelvleíró, hanem például a nyelvváltozatokat számon tartó stilisztika számára (további irodalommal lásd TOLCSVAI NAGY: 1996. 56-68, TOLCSVAI NAGY: 1998.). E kérdés részletezésébe itt nem lehet belefogni, annyit szükséges talán megemlíteni, hogy az adjekciós, detrakciós és transzmutációs alakzatok formális, szintaktikai vizsgálatában jobban kell érvényesülnie a szemantikaiaknak, az immutációs alakzatok vizsgálatában pedig fordítva, a szintaktikaiaknak. Ezáltal pontosabban lehetne leírni az alakzatok szövegbeli hatókörét, azt a szövegtartományt, ameddig érvényük kiterjed, föltehetőleg legalább részben függetlenül a mondatról (mint HALIDAY és HASAN kohéziókatóriája). A *plakátmagány* példájánál maradva, az összetett szó maga a MAX BLACK értelmében vett fókusza a metaforának, szemantikai érvénye azonban kiterjed az egész szövegre, még hozzá nem csökkenő, sőt a vers negyedik sora felé haladva növekvő (mert specifikusabbá váló) érvénnyel, közvetlensége, nyelvi kifejtettsége, jelöltsége azonban csökken, tehát egyre áttételesebben lehet az általa reprezentált értelmi összetevőt kapcsolatba hozni a szöveg kifejtett összetevőivel. Itt újból nehéz a szövegtani leírást és a stilisztikai leírást elkülöníteni.

4. A megfogalmazott kérdésekből nem válik egyértelművé a „tipológiai alaptudományág” és a tipológiai minősített társtudományok viszonya. Igen kérdéses, hogy az irodalmiság fogalma meghatározható-e, különösen egy poétikai tipológiai rendszerben (ennek kifejtésére sincsen mód, csak utalni lehet az irodalomhermeneutikai eredményekre, amelyek a befogadás megértési folyamatait, az olvasási mód jellegzetességeit, vagyis szöveg és befogadó dialogikus viszonyát hangsúlyozzák, például JAUB, ISER műveiben). Megjegyzendő, hogy a stílustipológia kétségkívül csak részleges érintkezést mutat a szövegtipológiával, ezért fontossága korlátozott, de nem tekinthető teljesen kiiktathatónak.
5. Az eddigiekben és az utalásokban az adott terjedelemben rögzítettem, hogy véleményem szerint mi a stilisztika feladata, s hogy milyen jellegű társtudományként értelmezhető. Ebből a keretből következően ebbe nem illik bele teljes mértékben a stilisztika kérdésbeli felfogása: „a szövegtan elsődlegesen értelmező, a stilisztika elsődlegesen értékelő jellegű”. Mivel a stílus a szövegértelem része, a fenti állítás csak korlátozottan érvényes.

PETŐFI S. JÁNOS kérdései tehát nem annyira kész válaszokat váltanak ki, mint inkább új, fontos kérdéseket.

Irodalomjegyzék

ANDEREGG, JOHANNES:

1977. Literaturwissenschaftliche Stiltheorie. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen.
1977/1995. Irodalomtudományi stíluselmélet. Részletek. *Helikon* 232-51.

ANDERSON, JOHN R.:

1995. *Kognitive Psychologie*. Spektrum Akademischer Verlag. Heidelberg.

DE BEAUGRANDE, ROBERT-ALAIN – DRESSLER, WOLFGANG U.:

1981. *Einführung in die Textlinguistik*. Niemeyer. Tübingen.

BIRCH, DAVID – O'TOOLE, MICHAEL (eds.):

1988. *Functions of Style*. Pinter Publishers. London.

VAN DIJK, TEUN A.:

1980. *Textwissenschaft*. Niemeyer. Tübingen.

ENKVIST, NILS ERIK:

1978. Stylistics and Text Linguistics. In: W. U. DRESSLER (ed.): *Current Trends in Textlinguistics*. Walter de Gruyter. Berlin – New York. 174-90.
1985/1995. Bevezetés: Stiliztika, szövegyelvészet és kompozíció. *Helikon* 252-65.

FODOR, JERRY D.:

1983. The modularity of mind. MIT. Cambridge, Massachusettes.

GIVÓN, TALMY:

1984. *Syntax. A Functional-Typological Introduction*. John Benjamins. Amsterdam, Philadelphia.

GUMBRECHT, HANS ULRICH – PFEIFFER, LUDWIG K. (Hg.):

1986. Stil. Geschichten und Funktionen eines kulturwissenschaftlichen Diskurselements. Suhrkamp. Frankfurt.

HALLIDAY, M. A. K.:

1978. Language as a Social Semiotic. The Social Interpretation of Language and Meaning. University Park Press. London – Baltimore.
1985. *An Introduction to Functional Grammar*. Edward Arnold. London.

JAKOBSON, ROMAN:

- 1960/1969. Nyelvészet és poétika. In: *Hang – jel – vers*. Gondolat, 211-57.

KALLMEYER, WERNER (Hg.):

1986. Kommunikationstypologie. Handlungsmuster, Textsorten, Situationstypen. Schwann. Düsseldorf.

KERTÉSZ ANDRÁS:

1992. Textológia és tudományelmélet. In: PETŐFI S. J. – BÉKÉSI I. – VASS L. (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 5*. JGYTF Kiadó, Szeged, 135-144.
1996. Konstruktivitás és interdiszciplinaritás. A szemiotikai textológia egy lehetséges tudományelméleti megközelítése. In: PETŐFI S. J. – BÉKÉSI I. – VASS L. (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 9*. JGYTF Kiadó, Szeged, 27-46.

KIEFER, FERENC:

1995. Cognitive Linguistics. A New Paradigm? In: I.-H. LEE (ed.): *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul. 93-110.

KOCSÁNY PIROSKA:

1981. Jelentés és metafora. *MNy*. 59-72.
1989. Szövegyelvészet vagy szövegek nyelvészete? *Filológiai Közöny* 26-43.

LABOV, WILLIAM:

1972. The Isolation of Contextual Styles. In: *Sociolinguistic Patterns*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 70-109.

- LANGACKER, RONALD W.:
 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*. Volume I. Stanford, California.
- MCCLELLAND, J. L. – RUMELHART, D. E. (eds):
 1986. *Parallel Distributed Processing: Explorations in the Microstructure of Cognition*. Vol. 2. MIT Press. Cambridge.
- MÜLLER, R.-A.:
 1991. *Der (un)teilbare Geist. Modularismus und Holismus in der Kognitionsforschung*, de Gruyter, Berlin – New York.
- PETŐFI S. JÁNOS:
 1997. Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram. *Officina Textologica 1*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- PLÉH CSABA:
 1996. A modern kognitívizmus mozgalma és változásai. In: PLÉH Cs. (szerk.): *Kognitív tudomány*. Osiris – Láthatatlan Kollégium.
- SANDIG, BARBARA:
 1978. *Stilistik*. Sprachpragmatische Grundlegung der Stilbeschreibung. Walter de Gruyter, Berlin.
 1986. *Stilistik der deutschen Sprache*. Walter de Gruyter. Berlin, New York.
- SCHADE, U.:
 1992. *Konnektionismus*. Westdeutscher Verlag. Opladen.
- SCHWARZ, MONIKA:
 1992. *Einführung in die Kognitive Linguistik*. Francke. Tübingen.
 1997. Kognitive Linguistik? Eine Straße in den Geist! In: A. KERTÉSZ (Hg.): *Metalinguistik im Wandel*. P. Lang, Frankfurt, 19-30.
- SPILLNER, BERND:
 1974. *Linguistik und Literaturwissenschaft. Stilforschung, Rhetorik, Textlinguistik*. Stuttgart.
- STICKEL, GERHARD (Hg.):
 1995. *Stilfragen*. Institut für deutsche Sprache Jahrbuch 1994. Walter de Gruyter. Berlin, New York.
- STROHNER, HANS:
 1990. *Textverstehen*. Kognitive und kommunikative Grundlagen der Sprachverarbeitung. Westdeutscher Verlag. Opladen.
 1995. *Kognitive Systeme*. Westdeutscher Verlag. Opladen.
- TAYLOR, JOHN R.:
 1995. Approaches to Word Meaning: The Network Model (Langacker) and the Two-Level Model (Bierwisch) in Comparison. In: R. DIRVEN – J. VANPARYS (eds): *Current Approaches to the Lexicon*. Lang, Frankfurt, 3-26.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR:
 1996. *A magyar nyelv stilsztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
 1998. *A nyelvi norma*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

OUTLINES OF THE RELATION OF TEXTOLOGY AND STYLISTICS AS RELATED DISCIPLINES

GÁBOR TOLCSVAI NAGY

The present paper describes without going into details the relations of textology and its related sciences with special regard to the character and structure of textology and stylistic.